

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

1932. AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA 51. SZ.

OLASZ FALFESTMÉNYEK GYULAFEHÉRVÁRT

IRTA

DR. BALOGH JOLÁN

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1932.

JORDÁNY MONTÁZS

Erdély földje annyi viszontagság után még mindig igen nagy számban őriz falfestményeket, — teljes sorozatokat és többé-kevésbé ép maradványokat, — bizonyosságául annak, hogy e nagyszabású műfaj az erdélyi mecénások érdeklődésétől és pártfogásától támogatva, hosszantartó, dús virágzást ért el. Ismeretes, hogy a középkorban még a kis félreeső falusi templomokat is gazdag freskódísz borította. Ezekkel az emlékekkel a tudományos irodalom részletesen foglalkozott, és ha a kutatás még távolról sem tekinthető befejezettnek, annyit mindenestre már elért, hogy e falfestmények belevésődtek a tudományos köztudatba. A gyulafehérvári freskók azonban teljesen elkerülték a kutatók figyelmét,¹ noha a magyar renaissance-nak páratlanul fontos emlékei.

Ezek a falfestmények a gyulafehérvári székesegyház északi mellékhajójának apsisát díszítik. A félkörívű apsisfalat gótikus árkádok 7 lapos fülkére tagolják, amelyekbe egy-egy szent monumentális, életnagyságot meghaladó alakja van festve.² A hatalmas alakok a tagoló oszlopok fejezetéig elfoglalják a fülke felületét, csupán a felső harmas arkaturák közét töltik ki a bonyolult térformába ügyesen behelyezett cherubfejek. A falfestménysorozatot nagyon megviselte az idő. Az első, hatodik és hetedik fülkéről a festékréteg teljesen lekopott, a harmadik és negyedik fülke felülete is oly rongált, hogy az alakok körvonalaikban is csak nehezen vehetők ki. Pusztulásuk azonban érdekesen fedi fel keletkezésük előzményeit. Ugyanis e két fülke, valamint még kisebb mértékben az ötödik fülke festményének lehullott részei alatt egy másik kép elmosódott nyomai bontakoznak ki. A harmadik fülke alsó képén az András-kereszt látszik, tehát Sz. András apostolt ábrázolta, míg a felső képen egy női szent fejének és vállának halavány körvonalai tűnnek elő. A negyedik fülkén ismét kettős kép nyomai maradtak meg. Az alsó rétegen egy szélesen lehulló köpeny, és valami jelvényt, talán csengőt tartó kéz vázlata látszik, vagyis a kép Remete Szt. Antalt ábrázolhatta. A felső rétegen csak az alak fejkendőjének és vállának körvonalai vehetők ki. A két réteg festménymaradványai mind-

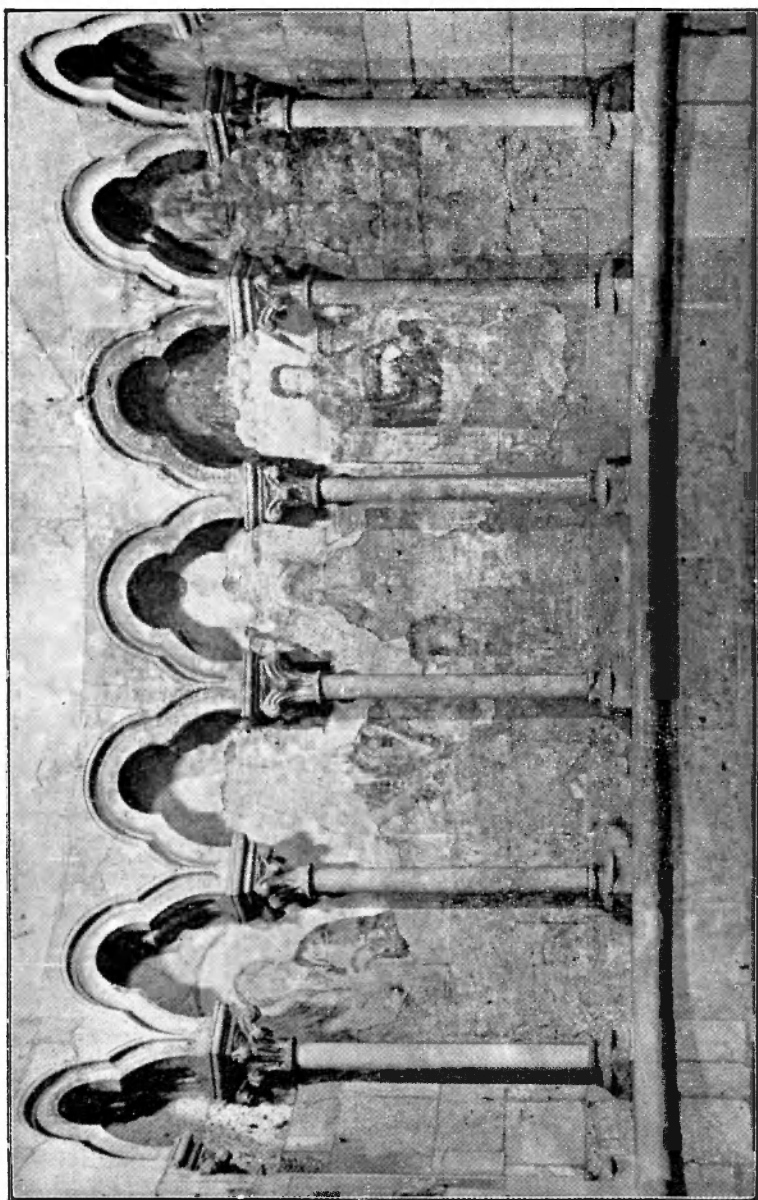
¹ Egyedül Lestyán József tesz róluk említést köv. munkájában: *Rövid útmutató a gyulafehérvári székesegyház megtekintésére.* (Ciceronul Catedra-lei Catolice din Alba-Iulia.) Alba-Iulia—Gyulafehérvár s. a. 26. l.

² Egy fülke méretei: 1.12 m. széles, 2.21 m. magas az oszlopfőig, 2.90 m. magas a felső arkaturáig.

két fülkében roppant töredékesek és így közelebbi stílusmeghatározásra alig adnak alapot. Mégis úgy látszik, hogy az alsó réteg korábbi keletkezése nemcsak más szentek ábrázolását, hanem egyben más stílust is jelenthetett. Legalább is erre enged következtetni a harmadik fülke festményén a karon átvetett köpenyrészlet, mely mintha gótikusan tört redőket mutatna, viszont a negyedik fülke freskóján a redővezetés — már amennyire látható — ezzel ellentétben nyugodtabb, egyenletesebb, bár a köpeny lecsüngő sarka a baloldalon mintha itt is gótikus vonalban türemlene meg. E két, pusztán történeti értékű festményrommal szemben a második és ötödik fülke freskói még élő művészi szépséget és valóságot jelentenek. Az alakok, amelyek úgy, mint a harmadik fülke női szentje, a felső rétegre vannak festve, legalább részben jól látszanak, és töredékességük ellenére is mély művészi hatást keltenek. Az egyik festmény hatalmas álló alakot ábrázol, barnás-sárgás ruhában, amint élénkpiros köpenyének széles, nagyvonalú redőit jobbjával összefogja, a másik pedig kék háttér előtt ruhább redőjű, meleg vörös palástba burkolózó, gyönyörű boltozatos koponyájú idősebb férfit, aki — mint tartásából némi valószínűséggel következtetni lehet — egy könyv olvasásába mélyed. Sajnos, a dicsfénnel övezett alakok jelvényei már vagy lekoptak, vagy elmosódtak, és így nem lehet határozottan megállapítani, hogy minő szenteket ábrázolnak.⁴ Művészi jelentőségükről azonban már többet lehet mondani.

A falfestmények stílussajátságai, az alakok monumentális, szinte szobrászi felépítése, a redővezetés tisztasága, nagyvonalúsága és nyugalma, a formakezelés nemessége félreismerhetetlenül olasz mester kezére vallanak. Olasz alkotások a XVI. század elejéről, vagyis a renaissance érett korszakából. Mesterüket közelebbről meghatározni sajnos, éppen a töredékesség miatt, alig lehet, hiszen a fejek körvonalait, az arcok formáit inkább csak sejteni lehet, semmint látni, és így művésznevek emlegetése pusztá találgatás lenne. De némi valószínűséggel mégis megjelölhetjük legalább azt a művészi irányt, amelyhez — nézetünk szerint — a falfestmények tartozhatnak. Az egyes alakok szobrászi megfogalmazása és monumentális jelenséggé való fokozása a toscan festészet ősi sajátága, melynek gyökérszáalai visszanyulnak a XIV. századba Giottoig, és amely a XV. század folyamán új formában és új erővel nyilatkozott meg a firenzei művészetben, főleg Masaccio és Ghirlandaio alkotásaiban. A gyulafehérvári falfestményeken Domenico Ghirlandaio nagyvonalú felfogásának tükröződését véljük felismerni, különösen az álló alakban, amely a római Cappella Sistina-ban levő Péter apostol elhívását ábrázoló falfestmény egyik alakjával (Krisztus mögött álló apostol) mutat rokonvonásokat, nemcsak a köpenytartás motívumában, hanem az alak szoborszerű felépítésében és a redők

⁴ A második fülkében levő szent jelvénye teljesen lekoptott. A harmadik fülke női szentje valami edényt (?) tart kezében, és így talán Magdolna lehetett. Az ötödik fülke alakjában Lestyán József ifj. Jakab apostolt véli felismerni, bizonyára azon az alapon, hogy a festmény jobb felső végében látható dorongot (?) a kallózóbottal, ifjabb Jakab vértanúságának eszközével, azonosítja.

Falfestmények a gyulafehérvári székesegyházban.

rendszeres vezetésében is. Viszont a másik, ülő alakban az egységes, következetes felépítés és nagyvonalúság mellett több a lágyság, hajlékonyság, a gyönyörű fej elmosódott körvonalai mélyebb erkölcsi tartalmat sejtetnek. Ezek a tulajdonságok a kiváló domonkosrendi művészt, Fra Bartolommeót, juttatják eszünkbe, ki a XVI. század elején Ghirlandaio monumentális stílusát továbbfejlesztette az érett renaissance „maniera grande“-jáig. E két művész, Domenico Ghirlandaio és Fra Bartolommeo, ihletése alatt fejlődhetett ki a gyulafehérvári freskók ismeretlen mesterének egyénisége. Művét éppen annak alapvonásai, a kötöttség, a szűkszavú rendszeresség, a szobrászi felfogás választják el a hasonló törekvésű felsőolasz munkáktól, amelyeknél az alakbeállításban mindig több az esetlegesség, a redővezetésben pedig a festőiség és a részletgazdagság. Amennyire a festmények töredékessége megengedi, — mindezek alapján — nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a Gyulafehérvárt dolgozó olasz művész Firenze légkörében nőtt fel, stílusa firenzei mesterek hatása alatt fejlődött ki. Tehetséges, kiváló mester volt, aki munkájával oly díszet adott a gyulafehérvári székesegyháznak, mely még a múkincsekben gazdag Itáliában is a kiemelkedő alkotások sorába tartozna.

A stíluselemzés a mű származását illetőleg Középolaszországba, Toscanába, vezet bennünket. Ez a körülmény a magyarországi olasz művészvándorlás adataival is összevág. A XVI. század elején itt élt és dolgozott Visino, Albertinellinek, Fra Bartolommeo munkatársának, kiváló tanítványa,⁴ és Raffaello di Galieno,⁵ mindketten firenzeiek, akik bizonyára híven képviselték szülővárosuk akkori művészi törekvéseit. A firenzei műalkotások kedvelését bizonyítják azok az adatok is, amelyek arról szólnak, hogy Sogliani,⁶ Fra Bartolommeo követője, Magyarországra képet küldött, Ridolfo Ghirlandaio⁷ tanítványai: Antonio del Ceraiuolo és Domenico Puligo⁸ pedig megbízást kaptak Magyarországról. A műemlékmaradványok és adattörzsdékek ilyen egybevégeése nem lehet véletlen. De miután Visino és Raffaello di Galieno művészi egyéniségét munkáik teljes elpusztulása folytán nem ismerjük, magyarországi működésüket nem hozhatjuk közelebbi kapcsolatba a gyulafehérvári freskókkal, csak mint párhuzamos jelenség fontosságát emeljük ki.

A gyulafehérvári falfestmények stílusa — mint már említettük — a XVI. század elejére utal. Ekkor a nagy mecénás, Várday Ferenc, töltötte be az erdélyi püspöki széket, ki mind Itáliában egyetemi tanulmányai alkalmával, mind Budán és Vácott közvetlen kapcsolatba került az olasz művészettel. Gyulafehérvári palotájának leltárából tudjuk, hogy olasz műkincsek voltak birtokában, sőt Lukcsics Pál szerencsés

⁴ Balogh J.: *Néhány adat Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez*. Archaeológiai Értesítő, 1926. 204. l.

⁵ Balogh J.: *Újabb adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez*. Arch. Ért. 1929. 279. l.

⁶ Arch. Ért. 1926. 205. l.

⁷ Domenico Ghirlandaio fia.

⁸ Arch. Ért. 1929. 278. l.

kutatásai folytán arról is tudomásunk van, hogy Budán egy firenzei kereskedőtől, Antonio Binitől, képeket vásárolt.¹ Művészetszeretetről és mecenási bőkezűségéről a legjobb fogalmat a Bunyitay által közölt végrendelete nyújtja,¹¹ amelyben a gyulafehérvári székesegyház tornyának megújítására és egyéb építkezésekre hagyományoz nagy összeget, azonkívül szétosztja ezüst edényekből, szőnyegekből, kárpitokból, könyvekből álló műkincseit. A gyulafehérvári székesegyház ma is őrzi műpártoló tevékenységének nyomait a gótikus Szt. Anna-kápolnában és a főbejárat melletti renaissance lépcsőkorlátban. Az utóbbi emlék, melynek a főszakaszokat tagoló balusterjei egy-egy törpepillérhez ragasztott félorsóból állanak, egyszersmind megmutatják azokat a forrásokat is, ahonnan Várday művészi törekvéseihez az irányítást merítette. Ugyanis ez a balustertípus volt otthonos Mátyás király budai palatájában és Váradi Péter bácsi várában — (ez utóbbit Várday esetleg még gyermekkorában megismerhette, midőn bácsi birtokukon nevelkedett), — továbbá Vácott, Várday korábbi székhelyén. Mint erdélyi püspök, a renaissance művészet pártolásában folytatta elődeinek, Geréb László és Bochkay Miklós püspököknek, valamint Lázó János főesperesnek munkáját. Várdayt neveltetése, olasz tanulmányai, mecenási tevékenysége egyaránt alkalmassá teszik arra, hogy benne lássuk a gyönyörű freskók megrendelőjét, donátorát, annál is inkább, mivel püspökségének ideje (1512—1524) összevág a freskók stílus alapján megállapítható keletkezési idejével.¹¹

Ha meggondoljuk, hogy renaissance festészetünkben, a budai királyi és a vidéki püspöki paloták festői díszéből, az itt járt olasz művészek munkáiból, az Itáliából Magyarországra küldött képekből semmi, de semmi sem maradt fenn, — és hogy mindezekről is csak szűkszavú, írott adatokból van tudomásunk, úgyhogy sem művészi irányukról, sem értékükről fogalmat nem alkothatunk, — akkor teljes mértékben bontakozhatik ki előttünk a gyulafehérvári falfestmények egyedülálló, páratlan jelentősége.

¹ Lukcsics P.: *Bini Antal olasz képkereskedő Budán*. Arch. Ért. 1929.

269. l.

¹¹ Bunyitay V.: *A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei*. Budapest, 1893 27—32. l. V. ö. továbbá A. Szeredai: *Series antiquorum et recentiorum Episcoporum Transilvaniae, Alba-Carolinae* 1790, p. 182—183.

¹² A freskók a XVI. század második felében is még láthatók voltak, amit a II. és III. fülsze festményeire bekarcolt, a látogatóktól származó feljegyzések, nevek és évszámok (*Hic fuit... de magna Polonia* 1551; 1560; 1576.) is bizonyítanak. (Magyarosi József szíves közlése). A falfestmények csak a legutóbbi restaurálás alkalmával kerültek elő, midőn az apsisban álló Szt. Mihály-oltárt eltávolították.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ ív terjedelemben. A folyóirat az EME Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvostudományi- és Jog- és társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-OT

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményes áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küld vissza.

Az Erdélyi Tudományos Füzetek.

Szerkeszti: Dr. György Lajos.

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület” kiadás

1. <i>Rass Károly</i> : Reményik Sándor — — — — —	40.—
2. <i>Párvan Buzil</i> : A dákok Trójában — — — — —	30.—
3. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — — — —	30.—
4. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : A moldvai magyarság — — — — —	40.—
5. <i>Szokolay Béla</i> : A nagybányai művésztelep — — — — —	40.—
6. <i>Dr. Balogh Ernő</i> : Kvarc az Erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben — — — — —	40.—
7. <i>Dr. György Lajos</i> : Az erd. magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év — — — — —	50.—
8. <i>K. Sebestyén József</i> : A brassai fekete templom Mátyás-kori címei — — — — —	40.—
9. <i>Dr. Karácsonyi János</i> : Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — —	50.—
10. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — — — —	50.—
11. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — — — —	40.—
12. <i>Dr. György Lajos</i> : Két dialogus régi magyar irodalmunkban — — — — —	60.—
13. <i>K. Sebestyén József</i> : A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címei — — — — —	50.—
14. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliográfiája 1926. év — — — — —	50.—
15. <i>Dr. Gyárfás Elemér</i> : A Supplex Libellus Valachorum — — — — —	50.—
16. <i>Rónay Elemér</i> : Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye — — — — —	50.—
17. <i>Dr. György Lajos</i> : Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban — — — — —	50.—
18. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliográfiája 1927. év — — — — —	60.—
19. <i>K. Sebestyén József</i> : A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai — — — — —	60.—
20. <i>Szabó T. Attila</i> : Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI–XIX. századi kéziratos énekeskönyvei — — — — —	50.—
21. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év, pótlásokkal az 1919–1928. évekről — — — — —	50.—
22. <i>Dr. György Lajos</i> : A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — —	50.—
23. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — —	50.—
24. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : A nemzeti nevelés román fogalmazásban — — — — —	50.—
25. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Kierkegaard személyisége és gondolkozása — — — — —	50.—
26. <i>Dr. Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — —	50.—
27. <i>Dr. Csűrű Bálint</i> : Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — — — — —	50.—
28. <i>Dr. Biró Vencel</i> : Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — — — — —	50.—
29. <i>Dr. Teleki Domokos gróf</i> : A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — — —	50.—
30. <i>Dr. Hofbauer László</i> : A Remény című zsebkönyv története (1839–1841) — — — — —	50.—
31. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év — — — — —	50.—
32. <i>Dr. Gyalui Farkas</i> : A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán — — — — —	50.—
33. <i>Dr. Rajka László</i> : Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — — — — —	50.—
34. <i>Dr. Temesváry János</i> : Hét erdélyi püspök végrendelete — — — — —	50.—
35. <i>Dr. Biró Vencel</i> : A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — — — —	50.—
36. <i>Szabó T. Attila</i> : Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — — — — —	50.—
37. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében — — — — —	50.—
38. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1930. év — — — — —	50.—
39. <i>Dr. Balogh Arthur</i> : A székely vallási és iskolai önkormányzat — — — — —	50.—
40. <i>Dr. György Lajos</i> : Eulenspiegel magyar nyomai — — — — —	80.—
41. <i>Dr. Dömötör Sándor</i> : A cigányok temploma — — — — —	50.—
42. <i>Dr. Kristóf György</i> : Báró Eötvös József utazásai Erdélyben — — — — —	80.—
43. <i>Dr. Hofbauer László</i> : Az Erdélyi Híradó története — — — — —	50.—
44. <i>Dr. Kristóf György</i> : Kazinczy és Erdély — — — — —	50.—
45. <i>Dr. Asztalos Miklós</i> : A székelyek őstörténete letelepülésükig — — — — —	50.—
46. <i>Dr. Varga Béla</i> : Az individualitás kérdése — — — — —	80.—
47. <i>Kemény Katalin</i> : Erdélyi emlékirók — — — — —	80.—
48. <i>Dr. Dömötör Sándor</i> : Vida György facetiái — — — — —	50.—
49. <i>Dr. Oberding József György</i> : A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban — — — — —	50.—
51. <i>Dr. Balogh Jolán</i> : Olasz falfestmények Gyulafehérvárt. — — — — —	30.—

Megrendelhetők az *Erdélyi Múzeum* kiadóhivatalában, Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop (volt Brassai-u.) 5.